

Georgios Politakis

Raba narečja v novogrški prozi: primer Joannisa Kondilakisa

UVOD

Članek obravnava jezik Joannisa Kondilakisa (1862–1920), enega izmed novogrških avtorjev, ki so v svoj književni opus vključevali značilnosti domačega (kretskega) narečja, in ga postavlja v kontekst tedanjega časa. V prvem delu prispevka so prikazane temeljne idejne in jezikovne usmeritve časa, v katerem je omenjeni avtor deloval, pa tudi podatki o njegovem življenju in delu, potrebni za razumevanje nastanka njegovega opusa. Sledi strnjen pregled novogrških narečij, članek pa se zaključi s prikazom najpomembnejših rezultatov analize rabe kretskega narečja v delih Joannisa Kondilakisa.

JOANNIS KONDILAKIS IN NJEGOV ČAS

Pisateljevo življenje in delo

Joannis D. Kondilakis se je rodil leta 1862 v gorski vasi Viannos na jugovzhodnem delu Krete.¹ Na otoku je ostal do leta 1882, ko se je prvič preselil v Atene, da bi dokončal gimnazijsko izobraževanje na gimnaziji Varvakio.² V dvajsetletnem obdobju bivanja na Kreti se je večkrat selil med Viannosom (jugovzhodni del

1 Tomadakis, *Φιλολογικά* in Id., *Νεοελληνικά. Δοκίμια και μελέτες*. Na podlagi pričevanj, ki jih zasledimo v enem od Kondilakisovih del, Tomadakis postavlja njegov rojstni datum v december 1862; gl. Tomadakis, *Απανθίσματα*, in Kondilakis, *Όταν ήμουν δάσκαλος*, 364–365. Posledično večina raziskovalcev sprejema domnevo, da se je Kondilakis rodil leta 1862, gl. Stergiopoulos, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, 324, Kondilakis, *Ο Πατούχας, Όταν ήμουν δάσκαλος, Η Πρώτη Αγάπη*, 7. Za bolj sodobno pričevanje gl. Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 527, kjer je naveden datum 6. december 1861.

2 Kondilakis, *Απαντα Α, λ'*; Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 27; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 528.

otoka), Hanio (zahodni del otoka) in Irakliom (severovzhodni del otoka).³ Proti koncu tega obdobja se je tudi prvič pojavil v periodičnem tisku z zbirko kratkih prispevkov za tednik *Alitheia*.⁴ Med letoma 1882 in 1889 je pogosto potoval med Kreto in Atenami. Zaključil je gimnazijsko izobraževanje v Atenah, se vpisal na tamkajšnjo univerzo in nekaj časa deloval kot ravnatelj šole v kraju Gerani Kidonias v občini Hania na Kreti.⁵ Leta 1889 se je preselil v Atene, kjer je ostal vse do leta 1918. V tem dolgem časovnem obdobju bivanja v prestolnici Grške države je nekajkrat in na kratko odpotoval še na Tinos, Kreto in v Edipsos. Leta 1918 se je vrnil v Hanio in na Kreti tako rekoč neprekinjeno bival vse do svoje smrti v Irakliu leta 1920.⁶

Kot rečeno, se je Kondilakis v periodičnem tisku prvič pojavil z nekaj kratkimi prispevki za časnik *Alitheia* iz let 1881 in 1882. Leta 1883 se je udeležil prvega tekmovanja časnika *Hestia* »v pisanju grških kratkih zgodb« z delom »Ali ščit ali na ščitu« (Η τάν ή επί τάν), katerega vsebina ostaja nepoznana.⁷ Natančnejši podatki o njegovi udeležbi na tekmovanju niso na voljo, kakor tudi ne o nekaterih drugih delih, ki so mu pripisana in so izšla pod psevdonimi.⁸ Zanesljivo pa drži, da je leta 1884 zbral dela »Sirota Krissa« (Η Κρήσσα Ορφανή), »Pastirček z gore Psiloritis« (Το βοσκόπουλο του Ψηλορείτη) in »Preganjalec bratov« (Ο Αδελφοδιώκτης) in jih izdal pod naslovom »Joannis D. Kondilakis, Kratke zgodbe Sirota Krissa, Preganjalec bratov, Pastirček z gore Psiloritis, prva in zadnja izmed katerih so izšle v časniku »Rambaga«, pri založniku D. Feksisu. V Atenah. Iz tiskarne leposlovne knjižnice D. A. Feksis, 1884.«.⁹ Potem ko se je leta 1889 ustalil v Atenah, je začel objavljati v mestnem tisku in v tem okviru sodeloval časniki *Asti*, *Akropolis*, *Skip* in *Hestia*.¹⁰ Od leta 1896 do dokončnega odhoda iz grške prestolnice je pisal za časnik *Embros*, katerega lastnik je bil D. Kalapothakis. Pod psevdonimom *Diavatis* (»Potovalec«) je prevzel pisanje kolumne na naslovnici omenjenega časopisa, njegovo pisanje pa je bilo deležno precej odobravanja.¹¹

3 Kondilakis, *Άπαντα Β*, 8–16; Tomadakis, *Απανθίσματα*, 218–220; Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 23–26 in 58–62, 37–38, in Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 527–528.

4 Tomadakis, »Ανέκδοτη Αλληλογραφία«, 1027–1029; Kondilakis, *Άπαντα Β*, 17, in Tomadakis, *Απανθίσματα*, 221–224. Slednji trdi, da je avtor eno leto obiskoval višjo šolo v Atenah, natančneje v mesecih, ko ni bil zaposlen kot trgovec.

5 Kondilakis, *Άπαντα Α*, λ'–λγ', Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 27–28 in 55, Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 528–529, in Kondilakis, *Άπαντα Β*, 18–20.

6 Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 387–389; Kondilakis, *Άπαντα Β*, 39–42; Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 28–29; Kondilakis, *Άπαντα Α*, λστ'–λθ'; Tomadakis, *Απανθίσματα*, 210 in 229–231; Tomadakis, »Ο Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης«, 413–414; Tomadakis, *Ιωάννου Δ. Κονδυλάκη Αγνώστα Απομνημονεύματα*, 234–238; Skorpetas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, 3; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 532–533 in 131; Kondilakis, *Άπαντα Β*, 45; Pirkos, *Άπαντα Κονδυλάκη Α*, 25–26.

7 Glede problematike Kondilakisove udeležbe na natečaju časnika gl. Kondilakis, *Άπαντα Β*, 25–29; Haris, *Ελληνες πεζογράφοι*, 48; Papakostas, *Το περιοδικό «Εστία» και το διήγημα*, 79–83.

8 Kondilakis, *Άπαντα Β*, 22–25; Politis, »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη«, 57–60.

9 Tomadakis, *Απανθίσματα*, 231.

10 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXIX–LXX; Thrilos, *Μορφές της ελληνικής πεζογραφίας και άλλες μορφές*, Α', 175; Skorpetas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, λβ'; Tomadakis, *Απανθίσματα*, 225.

11 Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 532; Skorpetas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, λβ'.

V času dolgoletnega bivanja v Atenah je med drugim objavil večino književnih del, z vidika prisotnosti kretske narečnosti značilnosti pa sta posebej zanimivi dve. Delo *Patuhas* (Ο Πατούχας) je sprva izšlo v osemtridesetih nadaljevanjih kot podlistek časnika *Efimeris*,¹² in sicer med 14. aprilom in 1. junijem 1892, zbirka *Ko sem bil učitelj* (Όταν ήμουν δάσκαλος) pa je bila izdana v knjižni obliki leta 1915 pod okriljem založbe G. Feksisa. Zbirka poleg naslovne zgodbe vsebuje še pripovedi »Črni maček« (Ο μαύρος γάτος), »Skušnjava« (Ένας πειρασμός), »Molčečnik« (Ο σιωπηλός), »Škrat« (Ο Καλικάντζαρος), »Zvon« (Η Καμπάνα), »Sla po pregonu« (Μανία καταδιώξεως), »Mali Manolis« (Ο Γενή-Μανώλης), »Stric« (Ο θείος), »Volkodlak« (Ο Βρυκόλακας), »Kako je vas postala grška« (Πως ερώμειψε το χωριό), »Tema« (Σκούρα), »Starec« (Ο γέρος), »Pogrebni govor« (Ο επικήδειος), »Spomini žensk in otrok (Αναμνήσεις γυναικοπαίδου)«, »Kerkez« (Ο Κερκέζος) »Moj gost« (Ο πάροικός μου), »Naša zamera« (Η κάκια μας). Nekaj jih je predhodno doživelo samostojno objavo.¹³ Zadnje Kondilakisovo delo, ki nas na tem mestu zanima, je zbirka *Prva ljubezen* (Η πρώτη αγάπη), ki je izšla leta 1919 v Hanii pri založniku G. P. Fortsakisu in poleg naslovne zgodbe prinaša še pripovedi, naslovljene »Naprednjak« (Ο νεωτεριστής), »Neprijetno srečanje« (Κακό συναπάντημα) in »Vampir« (Ο Καταχανάς).¹⁴

Prva leta Kondilakisovega neprekinjenega bivanja na Kreti sta zaznamovali dve protiturški vstaji. Med prvo in precej odmevno, ki je potekala med letoma 1866 in 1869, je bil pisatelj še zelo mlad. Druga vstaja leta 1878, precej krajša od prejšnje, je zaznamovala obdobje, ko je avtor zaključeval gimnazijo na Kreti (ki sicer ni imela vseh običajnih razredov).¹⁵ V tem obdobju se Kondilakis uči narečja svojega rodnega otoka, vstopi v šolski sistem in izda prva literarna dela. Omeniti velja, da je zakon iz leta 1868 vzpostavil grški jezik kot uradni jezik in posledično uvedel njegovo učenje tudi v tedanje turške šole.¹⁶ Pomemben pečat na kretskem šolskem sistemu, s katerim je prišel avtor v stik, so nadalje pustili posamezni učitelji, kot je bil v Atenah izobraženi A. Mihelidakis, in cerkev.¹⁷ Vloga slednje je bila seveda najbolj neposredno vezana na verouk, ki je ohranjal odločilno vlogo pri oblikovanju etičnih načel učencev, pri pouku pa sta se uporabljali stara grščina in katarevusa.¹⁸ Skladno s tem v Kondilakisovih delih naletimo na protagoniste, kakršen je nekretski učitelj,

12 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXVIII; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 536.

13 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXVIII, in Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 536.

14 Tomadakis, *Φιλολογικά*, LXIX–LXX; Skopeteas, *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*, Kondilakis, *Ανέκδοτα λαογραφικά Κρήτης*, 10–12, in Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*, 83–85.

15 Vrsta literarnih zgodovinarjev trdi, da je Kondilakis zapustil Kreto in neznano dolgo časa živel v Pireju; gl. Thomadakis, *Απανθίσματα*, 218–219. Toda primerjalne analize to prepričanje zavračajo; gl. Kondilakis, *Άπαντα Β*, 10–13, in Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 360–366.

16 Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 373–381. Zakon je bil rezultat vstaje med letoma 1866–1869. Turške oblasti so ga videli kot dobronamerno gesto in pomembno kompenzacijo za krščansko skupnost na Kreti. Izkazalo pa se je, da je šlo za prevaro, saj zakon nikoli ni bil v celoti apliciran.

17 Detorakis, *Ιστορία της Κρήτης*, 409–412 in 436–437.

18 Gotovos, »Το λαϊκό σχολείο της Κρήτης«, 237–252.

ki poučuje na kretskem podežlju v delu »Ko sem bil učitelj«, po drugi strani pa na domačega, kretskega, a v Atenah izšolanega učitelja, ki nastopa v delu »Naprednjak«, vse to pa se odraža v jeziku omenjenih junakov. Posledično se zdi povsem verjetno, da je mladi Kondilakis prišel v stik z vrsto grških narečij, a najtesnejši je moral biti stik s katarevuso. O tem pričajo avtorjeva prva literarna besedila, ki so sicer napisana v bahavi katharevusi; ta pa vsebuje ne le občasne napake, temveč tudi narečne elemente.¹⁹ Poveden je sledeči odlomek, v katerem avtor brez oklevanja združuje elemente katarevuse (na primer tožilnik množine na -ας v »μυρίας προσπαθείας«) s povsem narečnimi značilnostmi, kakršni sta obliki »ζαμπιτιλήκι« in »έκαμεν«:²⁰

Αξιέπαινος είναι η διαγωγή εν τη περιστάσει ταύτη των αξιοτίμων και ευηπολήπτων Πατρός και υιών Φουνταλίδη, οίτινες καθώς πάντοτε και ήδη εφάνησαν φίλοι της τάξεως και σεβάσθησαν τους νόμους, διότι μυρίας κατέβαλον προσπαθείας και επί τέλους κατώρθωσαν να στρέψωσι προς τα οπίσω τους νεήλιδας Χριστιανούς απράκτους. Τούτο ομολογούσι και οι Οθωμανοί λέγοντες «περισσότερο ζαμπιτιλήκι έκαμεν ο Αναγνώστης Φουνταλίδης με του υιούς του ή οι ζαμπιτάδες...»²¹

Hvale vredno v teh okoliščinah je tudi vedenje občudovanja vrednih in spoštovanih očeta ter sinov Funtalidis, ki so se že od nekdaj izkazovali za prijatelje reda in so spoštovali zakone, saj so ničkolikokrat poskusili in končno dosegli, da so krščanski prišleki ostali zvezanih rok. To priznavajo tudi Otomani rekoč: »so bili bolj nepopustljivi Anagnostis Fountalidis s svojimi sinovi ali turški oficirji ...«

Sledi avtorjevo večletno bivanje v Atenah, kjer je ustvaril največji del svojega opusa. Okolje prestolnice je nanj gotovo pomembno vplivalo, saj se je aktivno vključeval v tamkajšnje kulturno življenje. Nujna se torej zdi kratka predstavitev poglavitnih značilnosti tega obdobja.

Idejni tokovi Kondilakisovega časa

Po mnenju literarnih zgodovinarjev je širše obdobje, ki mu pripada tudi Kondilakis, v več pogledih prehodno. Ključno so ga zaznamovala Viziinosova dela,²² obrat h kratki prozi, prvo in vsa nadaljnja tekmovanja časnika *Hestia*, zanimanje za folklorno gradivo, razcvet atenske publicistike, jezikovno vprašanje in v jezikovnem smislu tudi okret k narečjem. Vsi omenjeni

19 Tomadakis, »Ανέκδοτη αλληλογραφία Ι. Δ. Κονδυλάκη«, 1027.

20 Gre za natančen prepis originala, ki pa ne ohranja politoničnega sistema.

21 Tomadakis, »Ανέκδοτη Αλληλογραφία Ι. Δ. Κονδυλάκη«, 1028.

22 Georgios Viziinos (Γεώργιος Βιζυηνός), 1849–1896.

dejavniki vplivajo na tematsko in idejno usmeritev ustvarjalcev ter na njihov jezik in pripovedno tehniko. Prehodnost obdobja se nadalje kaže v književnih zvrsteh, na primer v prehodu od romana h kratki prozi, pa tudi v premiku od romantike proti realizmu, naturalizmu, motiviki ljudske pripovedi.²³ Na splošno so grški izobraženci omenjenega obdobja složni v odnosu do vpliva tujega romana, ki mu enoglasno nasprotujejo, a ga obenem prevajajo ali posnemajo. Sočasno se odvija do takrat najbrž največje idejno približevanje Evropi.²⁴

Prav v časopisu *Hestia* so leta 1883 izšle kratke zgodbe G. Viziinosa. V njih avtor upodablja vrsto ljudskih motivov, ki pa jih preveva tudi nekoliko moreč pridih.²⁵ Istega leta je časnik *Hestia* napovedal in izvedel prvo tekmovanje »v pisanju grških kratkih zgodb«. V nadaljevanju se je izkazalo, da je bil namen natečaja avtorje spodbuditi k odmiku od »škodljivih« tujih modelov realizma in naturalizma in jih preusmeriti k temam, vzetim iz grškega nacionalnega, zgodovinskega in socialnega konteksta, posledično pa dati večji poudarek nacionalnemu duhu in moralnemu nauku. Po vsej verjetnosti je bil namen časnika tudi »rešiti« grško prozo pred usodo, ki se ji je obetala, če bi sledila Viziinosovim kratkim zgodbam. Rezultat je bila vzpostavitev dveh smeri razvoja kratke zgodbe: a) ljudska kratka zgodba, kakršno je propagiral časnik *Hestia* in jo udejanjali pisci njegovega kroga, zamišljena kot idilično prikazovanje etosa grškega podeželja s poudarjenim folklornim značajem (predstavniki so Drosinis, Hatzopoulos, Hristovasilis, Vellianitis, Kourtidis, Eftaliotis idr.); ter b) realistična ali naturalistična »ljudska« proza zrelejšega obdobja, ki se prav tako ukvarja z majhnimi, zaprtimi skupnostmi na podeželju, vendar tako, da pokaže tudi njihove temačnejše strani (to usmeritev predstavljajo Karkavitsas, Papadiamandis, Ksenopoulos, Kondilakis, Hatzopoulos, Theotokis, Butras).²⁶ Na nasprotnem bregu časnika *Hestia* sta se znašla časopisa *Rampagas* in *Mi hanese*, ta antagonizem pa dobro ponazarjajo naslednje Palamasove besede: »Znašli smo se v domovanju kolega prijatelja pesnika, ki je igraje začel s tkanjem *Pajkovih mrež* in nas danes pripeljal v mistične globine *Sijajnih tem*. Brali smo verze drug drugega in nato ob močnem bitju srca nestrpno čakali na izid v tako zelenih kolumnah časnikov *Rambagas* ali *Mi hanese*, še intenzivneje pa na njihovo posvečenje v za nas takrat akademske strani filološke *Hestie*«. ²⁷

Na obe zgoraj omenjeni smeri je pomembno vplival N. G. Politis, od leta 1882 izredni profesor na Filozofski fakulteti Atenske univerze, kjer je poučeval predmet »Mitologija in grška arheologija«. Izdal je knjigo v dveh delih z

23 Mallas, »Εισαγωγή«, 135–182, 161–172, in Politis, »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη«, 57.

24 Mallas, »Εισαγωγή«, 135–182, in Politis–Marmarinu, »Το περιοδικό *Εστία* (1876–1896)«, 145.

25 Stergiopoulos, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας*, 17–18.

26 Karvelis, *Η γενιά του 1880*, 79, in Politis–Marmarinu, »Το περιοδικό *Εστία* (1876–1896) και το διήγημα«, 147.

27 Palamas, *Άπαντα Δ*, 547. Odlomek omenja pesnika Georgiosa Drosinisa (1859–1951) in njegovi pesniški zbirki.

naslovom *Študija o življenju modernih Grkov: novogrška mitologija*, angažiral se je v krogu časnika *Hestia* in pomembno prispeval k vstopu ljudske motivike v književnost. O tem nazorno priča vsebina poziva k sodelovanju na prvem natečaju omenjenega časnika, ki ga je, kot kaže, spisal prav on.²⁸ Na idejne usmeritve, ki so se v praksi izrazile v delih sodobnih književnikov, je vplival tudi Agisilaos Jannopoulos s svojim besedilom *Epistolímea Diatrivi* (»Razprava v pismih«), ki je izšlo leta 1880 skupaj z Zolajevo *Nana*. Omembe vredno vlogo v tedanjem intelektualnem življenju je nadalje odigral Angelos Vlahos s svojim glasnim nestrinjanjem z gibanjem, ki ga je simboliziral izid omenjenega dela.

Kar se tiče jezikovnih vprašanj, sta omenjeni čas zaznamovali dve nasprotujoči si gibanji. Prvo predstavljajo ideje jezikoslovca Psiharisa, drugo pa teze drugega jezikoslovca, to je Hatzidakisa. Prvi je, sledeč teorijam mladogramatikov, verjel, da se živi jeziki naravno spreminjajo pod vplivom zakonov glasovnih sprememb in analogij. Te spremembe imajo posledice tudi za oblikoskladensko jezikovno ravnino, še posebej če ima jezik bogat oblikoslovni sistem, in se jih lahko znanstveno raziskuje in preučuje. V nasprotju s tem si je katarevusa po eni strani prisvojila glasovno podobo govorjenega jezika, po drugi pa oblikoslovje stare grščine. Zaradi tega je ni mogoče znanstveno preučevati. Hatzidakis je na drugi strani trdil, da je nova grščina razdeljena na mnogo narečij; ker nobeno izmed njih ni dovolj bogato niti ga ne bi razumeli vsi Grki, ne bi nobeno moglo postati »standardni« (ali knjižni) jezik. Trdil je tudi, da je tisti jezik, ki so ga Psiharis in drugi imenovali »standardni«, mešanica različnih tipov in kot tak ne more biti osnova za historično slovnico ljudskega jezika (dimotiki) ali postati uradni jezik Grške države. Katarevuso so po drugi strani predstavljali kot čist, narečno nevtralen jezik brez tujejezičnih vplivov z bogatim besediščem. Zato naj bi bila katarevusa najprimernejša za uradni jezik Grške države.²⁹ Časnik *Hestia* je poleg tega spodbujal avtorje k rabi narečij. Tudi največji del grškega prebivalstva je v tem času gotovo govoril narečje svojega domačega kraja precej bolje kot tako imenovani »standardni« (ali knjižni) jezik. Sinhroni obstoj katarevuse, dimotiki in narečij, ki ga časovno ni mogoče povsem dobro zamejiti, je ustvarilo stanje tako imenovane triglosije. Kot se je izrazila ena od strokovnjakinj za novogrško jezikovno vprašanje, je bil to »recept za nacionalno shizofrenijo«.³⁰

Da bi pisatelji v celoti ali vsaj deloma vpeljali elemente ene od prej omenjenih smeri, so morali izoblikovati poseben literarni slog. Pri tem se je raba premega govora izkazala za najprimernejše sredstvo, ki je bilo sposobno prekiniti z rabo katarevuse kot prevladujočega jezika pripovedi in omogočiti vstop narečnih elementov ter elementov ljudskega jezika (dimotiki) nasploh.³¹

28 Prim. Papakostas, *To periodikó «Eστία» και το δίηγημα*, 77–78.

29 Filippaki-Warburton, »Ο Ψυχάρης ως γλωσσολόγος«, 36–38.

30 Papatzikou Cochran, »An instance of triglossia? Codeswitching as evidence for the present state of Greece's "language question"«, 40.

31 Politis, »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη«, 62, Saitakis, *Το χιούμορ και η τραγικότητα*,

O tem priča naslednji odlomek:

Prvi avtorji ljudske proze so usvojili idejo, naj uporabljajo preprost in strog slog, tako rekoč na najosnovnejši stopnji. Začeni z orodjem pripovedi, jezikom, danes opažamo, da je okvirom preproste in spontane pripovedi ustrezal jezik preprostega človeka, torej dimotiki. /.../ Dialog je, kot vsi vemo, del proznega besedila, ki ga je bila dimotiki zavzela, preden je prevladala nad prozo v celoti. Da bi verodostojno prikazali podeželsko okolje, so prozni pisci v času, ko se je v Grčiji in v tujini govorilo o fotografski natančnosti (kasneje pa še o fonografski natančnosti), seveda s strinjanjem bralcev in naročnika, uveljavili rabo dimotiki v tistih delih besedila, kjer so govorili posamezni protagonisti. /.../ Na ta način so se avtorji iz periferije, naturalizirani v Atenah, središču uvajanja katarevuse, z njenim sprejetjem izrekli za pripadnike ne le katarevuse kot družbene norme, temveč posredno tudi za pripadnike visokih krogov grške družbe. Zaščiteni s to meščansko konvencijo so lahko od takrat naprej popuščali pri jeziku neciviliziranih ljudi. /.../ Ko ljudski jezik v dialogih zavzame tudi pripovedno vlogo in se tako razširi prek celotnega besedila, dobimo tudi enoten, povsem ljudski pripovedni instrument. /.../ Ko avtor preči tudi drugi stadij, ko sprejme dimotiki ne le kot jezik direktnega, temveč tudi indirektnega govora, ostane še en vmesni stadij širjenja dimotiki v pripoved: da sam v pripovednih delih prosto razpolaga z besedami in izrazi, ki se nanašajo (ker jih je nekdo izrekel ali bi jih lahko izrekel) na enega od junakov. V tem smislu k prodoru dimotiki prispeva premi govor.³²

Zaključimo lahko, da se raba kretskega narečja pri Kondilakisu tesno navezuje na idejne usmeritve, ki sta jih narekovala tako časnik *Hestia* kot N. G. Politis, čeprav je narečja po drugi strani hvalil tudi Psiharis. Imel jih je za pomembna pri preučevanju nove grščine in verjel je, da je popolnoma naravno, da skupni jezik vsebuje tudi narečne značilnosti.³³ Prav tako velja omeniti, da Kondilakis v pripovednih pasusih del *Patuhas* in *Ko sem bil učitelj* rabi katarevuso, nasprotno pa v zbirki *Prva ljubezen* uvede eno od oblik ljudskega jezika (dimotiki).³⁴ Posledično smemo trditi, da je v Kondilakisovih delih zaslediti tudi pojav triglosije.

102, Karsomenos, »Αφηγηματικές τεχνικές και σημασιακοί κώδικες στην πεζογραφία του Κονδυλάκη«, 181–191.

32 Vitti, *Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας*, 76–80. Prevod G. P.

33 Filippaki – Warburton, »Ο Ψυχάρης ως γλωσσολόγος«, 38.

34 Pikros, *Άπαντα Κονδυλάκη Α*, 40–47. Ta povzetek nam na kratko opiše Kondilakisov pogled: »Leta 1904 se J. Kondilakis sprašuje, zakaj v poeziji jezik napreduje, medtem ko v prozi nazaduje, in poudarja, da ga njegov lastni jezikovni čut usmerja proti samostojno obstoječi dimotiki, dejanskemu živemu jeziku, a da je iz različnih razlogov prisiljen uporabljati svobodni mešani jezik. Ti različni razlogi, ki jih sicer ne poimenuje, so ekstremna stališča Psiharisa in njegovih pristašev, pa tudi publicistični jezik, ki se mu je moral prilagoditi, če se upošteva, da so tako rekoč vsa njegova dela izšla v teh časopisih«; Tomadakis, »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης«, 530.

NOVOGRŠKA NAREČJA IN KRETSKO NAREČJE

Ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja se govorniki grščine niso nahajali le na območju tedanje Grške države, ampak tudi v Italiji, na Korziki, v Bolgariji, na območju Bosporja, Črnega morja, v Carigradu, Siriji in Kapadokiji, vsi pa so govorili lastna narečja. Kljub temu se bomo na tem mestu omejili na kratko predstavitev narečij, ki so se v omenjenem obdobju govorila na področju matične Grčije, del katere je tudi Kreta, in ki jih povezujejo nekatere skupne glasoslovne značilnosti.³⁵

Grško ozemlje se v narečnem smislu deli na več kot deset področij. Osrednje območje obsega zahodni Epir, otoke Krf, Kefalonijo, Zakintos in Peloponez. Severno območje vključuje severno celinsko področje, Lefkado, severno Evbojo ter otoke Tasos, Samotraki, Imbros, Lesbos, Limnos, Skiros, Skiatos, Skopelos, Alonnisos in preostale severne Sporade. Severnemu območju nadalje pripada podobmočje otoka Samosa. Sledijo področja pokrajine Mani, tsakonskega narečja, staroatiškega narečja, področje okoli Kim, področje nekdanjega negrškega arvanitskega narečja. Južno območje obsega Kreto, Kitiro, Antikitiro, Santorini, jugovzhodno pa Ciper, Rodos, Karpatos, Kasos, Kastelorizo, Kos, Leros in Patmos. Vzhodno področje obsega otoke Simi, Tilos, Nisiros, Kalimnos, Ikaria, Astipalea, Hios ter sosednje pokrajine Male Azije. Sledijo območje Smirne, območje osrednjih Kikladov z otoki Amorgos, Iraklia, Shinusa, Keros, Kufonisi in Donusa ter področje zahodnih Kikladov z otoki Sifnos, Kimolos in Serifos; območje Mikonosa; in slednjič območje severnih Kikladov z otoki Andros, Tinos, Kea, Kitnos, Siros, Naksos, Paros, Antiparos, Ios in Folegandros.

Če se osredotočimo na kretsko narečje, je najprej treba omeniti tako rekoč splošno sprejeto in tradicionalno delitev na vzhodno in zahodno narečje, ki pa se je kljub vsemu izkazala za deloma zavajajočo, saj je prehod med eno in drugo različico narečja postopen in izkazuje temu primerne prehodne pojave.³⁶ V splošnem najpomembnejše značilnosti kretskega narečja pa so naslednje:³⁷

a) glasoslovne

- pred polsamoglasnikom *ι* [j] soglasnik *τ* [t] prehaja v *θ* [θ] na območju cele Krete z izjemo področja Sitije in nekaj vasi v okolici Viannosa; soglasnik [d] prav tako prehaja v *δ* [ð];
- *κ*, *π*, *τ* ([k], [p], [t]) postanejo zvenci ([g], [b], [d]) za končnim -v [n] zaimkov in določnega člena;

³⁵ Povzeto po: Trudgill, »Modern Greek dialects«.

³⁶ Haralambakis, *Κρητολογικά μελετήματα*, 60; Kontosopoulos, *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*.

³⁷ Navedeni so podatki, ki jih navaja tudi Konosopoulos, *Η Κρητική διάλεκτος*, 18–19. Avtor trdi, da popisuje kretsko narečje v njegovi »sodobni obliki«, t. j. v zadnjih desetletjih devetnajstega stoletja in v prvi polovici dvajsetega stoletja.

- pogosta je anaptiksa protetičnih samoglasnikov, največkrat gre za α [a], ε [e] ali o [o] (na primer v besedah αζωντανός »živ«, αμωναχός »sam«, ογλήγορα »hitro«, εδικός »lasten«);
- med končnim in začetnim soglasnikom zaporednih besed se vrine ε [e] ali ι [i] (na primer: τωσε λέει »jim pove«, τώνε δουδει »jim da«);
- medsamoglasniški γ [ɣ] v nekaterih besedah izpade;

b) oblikoslovne

- člen τση in τσι (oz. τσοι za moški spol) [tʃi] namesto της, τις [tis] in τους [tus];
- osebni zaimek ednine ženskega spola τση [tʃi] ali τζη [dʒi];
- avgment v vseh preteklih časih se ohranja tudi v množini;
- vprašalni stavki na είντα [ida] oz. ντα [da] (v skrajšani obliki);
- končaj -όμε za 1. os. mn. glagolov prve konjugacije oz. -ετε v 2. os. mn. preteklih časov (v nasprotju z splošno razširjenima -ούμε in -άτε);
- opisni prihodnjik z veznikom να »da« in z osebno obliko glagola θέλω »želeti«, npr. να πάω θέλω »šel bom«;
- opisna perfekt in pluskvamperfekt, tvorjena s pomožnim glagolom έχω »imeti« ali είμαι »biti« in trpnopreteklim deležnikom ali izglagolskim pridevnikom, npr. ήτονε σαπημένο »bil je (z)gnil«;

c) skladenjske

- naslonske oblike osebnih zaimkov navadno sledijo glagolu, npr. είπα σου »rekel sem ti«, θωρώ το »vidim ga«;
- nekateri glagoli se namesto s tožilnikom vežejo z rodilnikom, npr. μη του βαρείς, θεός σ' χωρέση του, itn.

Pojavi, na katerih temelji klasična delitev na vzhodno in zahodno narečje, pa so:

- naslonske oblike svojilnega zaimka in osebnega zaimka za tretjo osebo množine imajo na zahodu obliko τώνε [tone] ali ντώνε [done], na vzhodu pa τως [tos], ντως [dos] ali τώσε [tose];
- preverb ανά- se na vzhodu spremeni v ανέ-, npr. ανεκατώνω, ανεγυρίζω proti »zahodnim« oblikam ανακατώνω, αναγυρίζω;
- avgment ή- [i] namesto έ- [e] v preteklih glagolskih časih (v naglašanih zlogih) kot značilnost vzhodnega narečja; na zahodu avgment ή poznajo samo trije glagoli, in sicer ήλεγα, ήπρεπε in ήύρηκα;
- glagolski končaj -εύω, ki ima v večini kretske narečij obliko -εύγω, ima v gorskih predelih v okolici Milopotamosa, Viannosa in v okolici Selinosa obliko έω; končaj za 2. os edn. je -ές, za 3. os. edn. -έει, za 2. s. mn. -έτε in za 3. os. mn. -ένε.

KRETSKO NAREČJE V KONDILAKISOVIH DELIH

Zadnji del pričujoče razprave vsebuje izsledke analize o rabi kretskega narečja v izbranih delih Joannisa Kondilakisa (t.j. v delih *Patuhas*, *Prva ljubezen* in *Ko sem bil učitelj*). V okviru te analize smo najprej ustvarili bazo podatkov, v kateri so bile jezikovne značilnosti razdeljene na narečne in nenarečne. Nadalje so bile narečne značilnosti kategorizirane glede na to, ali se pojavljajo znotraj dialoga ali v pripovednih delih obravnavanih besedil. Odločitev, ali se neka značilnost uvršča med narečne ali ne, je temeljila na primerjavi med obravnavanim korpusom in drugimi viri, katere glavnina je bila obstoječa sekundarna literatura, posvečena opisu kretskega narečja. Posebno pozornost smo pri tem namenili opisom kretskega narečja, ki so v časovnem smislu bližje Kondilakisovemu času, za izrazito dragocen vir podatkov pa so se izkazale nekatere lokalne (na Kreti se nahajajoče) in v splošnem do sedaj manj poznane in uporabljane zbirke narečnega gradiva. Analiza je nadalje izhajala tudi neposredno iz Kondilakisovega jezika, saj je mogoče vprašanje narečnih značilnosti osvetliti tudi z medsebojno primerjavo besedil in delov posameznih besedil, ki so bili napisani v katarevusi, dimotiki ali v narečju. Kot pomemben za razumevanje rabe kretskega narečja v obravnavanih spisih se je slednjič izkazal avtorjev deklarirani odnos do narečja, ta pa se izraža v vrsti omemb znotraj njegovega opusa. Kondilakis je tako gotovo poznal delitev na vzhodno in zahodno kretsko narečje, kar se med drugim odraža v sledečem zapisu ob koncu spisa *Kretski slovar* (*Kritikon leksilogion*):

Kakor gora Ida deli Kreto, se tudi narečje deli glede na avgment: silabični avgment na zahodni Kreti, časovni avgment na vzhodni: έφαγα [éfaɣa], έκάμα [ékama] na zahodu in ήκαμα [íkama], ήφαγα [ífaɣa] na vzhodu (vendar εφάγαμεν [efáyamen], εκάμαμεν [ekánamen]). Če je avgment naglašen, je časovni (ήσβησα [ízvisa], ήκαψα [íkapsa]), kjer ni naglašen, pa silabični: εσβήσαμε [ezvísame], εκάμαμε [ekámame]. (Kondilakis, *Kritikon leksilogion*, 287).

Tudi vrsta drugih jezikovnih opažanj iz različnih Kondilakisovih spisov priča o pisateljevem poglobljenem študiju kretskega narečja.

Z vidika vsebine obravnavanih del je opaziti, da so posamezne zgodbe postavljene na različna in v geografskem smislu medsebojno pogosto precej oddaljena kretska prizorišča. Zgodba z naslovom *Patuhas* se tako odvija leta 1863 v Viannosu na jugovzhodnem delu Krete³⁸ in nastopajoči so povečini govorniki kretskega narečja. Pri zbirki *Prva ljubezen* lahko geografsko natančno umestimo dve zgodbi: »Naprednjak« se odvija v Viannosu, »Neprijetno srečanje« pa v vasi Krasi in okolici Pediade v občini Iraklio. V vseh pripovedih te zbirke so osebe govorniki kretskega narečja. V zvezi s tem delom pa je posebej

³⁸ Kondilakis, *Πατούχας*, 7.

pomembna trditev v kratkem uvodnem besedilu k zbirki:

V tej pripovedi sem poskusil uveljavljati svojo predstavo o novogrški prozi. Uporabljam poglobitve in temeljne elemente modernega jezika in tudi elemente stare grščine, ki so prek katarevuse prišli in zaživeli v pogovornem jeziku ter zamenjali tuje besede, niso pa nezdržljivi z moderno grščino. Dialog je v narečju vzhodne Krete, kjer se odvija zgodba. (Kondilakis, *Prva ljubezen*, 6)

Odlomek kaže, da je avtor tako delo *Patuhas* kot zbirko *Prva ljubezen* umestil na isto narečno področje. V nasprotju s tem pa zbirka *Ko sem bil učitelj* vsebuje osemnajst kratkih zgodb, od katerih se jih le devet odvija na Kreti. To velja za zgodbe »Ko sem bil učitelj«, »Zvon«, »Mali Manolis«, »Volkodlak«, »Kako je vas postala grška«, »Temačno«, »Starec«, »Pogrebni nagovor« in »Kerkezos«. Zanimivo je, da se zgodbe »Ko sem bil učitelj«, »Kako se je vas pogrčila«, »Mali Manolis« dogajajo v Modiu pri Kidoniji blizu Hanie, zgodba »Skura« pa v Mubusunarji pri Hanii, torej na območju, kjer se govori zahodno kretska narečje. V teh zgodbah se nadalje izmenjujejo osebe, ki govorijo kretska, druge, ki kretskega narečja ne uporabljajo, čeprav so domačini s Krete, govorniki turščine in Grki iz ostalih predelov Grčije. Izbira tovrstnih protagonistov med drugim omogoča primerjavo narečnih pojavov v delih, ki se odvijajo na vzhodnem delu otoka, s tistimi, ki se odvijajo na zahodnem.

Upoštevajoč navedene dejavnike lahko rezultate analize strnemo v naslednjo podobo o rabi kretskega narečja v opusu Joannisa Kondilakisa. Za začetek opazimo, da v Kondilakisovih delih naletimo na narečne pojave, ki se dejansko pojavljajo na celotnem otoku, posledično pa tudi v vseh obravnavanih delih. Tak primer je vrivanje glasu ε [e] ali ι [i] na meji dveh besed. Nadalje obstajajo jezikovni pojavi, ki značilni za samo eno od obeh temeljnih narečnih skupin, ustrezno pa se odražajo tudi v Kondilakisovih delih. Primer so prej omenjene naslonske oblike svojilnega zaimka in osebnega zaimka za 3. os. mn. (na vzhodnem delu otoka τως [tos] ali ντως [dos] in τώσε [tose]).

Po drugi strani naletimo na nedoslednosti v pojavljanju narečnih značilnosti. Zdi se, da so nekatere napačno locirane, saj se pojavijo na prizoriščih, kjer jih z vidika *Jezikovnega atlasa Krete* ne bi pričakovali, kot primer pa lahko navedemo rabo pridevnika »mlad«. Protagonisti, ki uporabljajo narečje v dialogih zgodbe *Prva ljubezen* (PL), tako rabijo tip pridevnika μικιοί [mikjí] (PL 2.12), μικιός [mikjós] (PL 2.45) in μική [mikí] (PL 2.93), v dialogu v zgodbi *Patuhas* (P) pa tip μιτσός [mitsós]: »θυμάσαι γιατί ήσουνε μιτσός ακόμη...« (»spominjaš se, ker si bil tedaj še mlad«; P 3.37). Sodeč po *Jezikovnem atlasu Krete* pripada tip μικιοί, μικιός in μική pričakovani (vzhodni) geografski enoti, medtem ko se tip μιτσός pojavlja na zahodnem delu Krete. Povsem zadovoljivega odgovora na vprašanje, zakaj prihaja do tovrstnih nedoslednosti, ni mogoče podati; med drugim zato, ker je *Jezikovni atlas Krete* nastal precej kasneje, kot je ustvarjal Kondilakis. Vseeno pa se zdi

povsem verjetno, da si je avtor sčasoma, v procesu študija kretskega narečja, ustvaril o njem jasnejšo in pravilnejšo podobo.

Nadalje naletimo na narečne pojave, ki jih, čeprav se povezujejo z eno različico narečja, avtor umešča v dela, ki geografsko pripadajo drugi. Značilnost vzhodne različice narečja so na primer naslonske oblike svojilnega in osebnega zaimka 3. os. mn. τως [tos] ali ντως [dos] in τώσε [tose],³⁹ ki se pojavi v pripovedi »Ko sem bil učitelj« (kjer je ne bi pričakovali glede na geografsko umeščenost pripovedi). Slednjič se v različnih delih, postavljenih na isto lokacijo, pojavljajo narečne značilnosti, ki v celoti ustrezajo kraju dogajanja, a tudi takšne, ki izvirajo iz druge različice narečja. Obenem lahko čas nastanka dela določimo zgolj okvirno, zato ni mogoče z zanesljivostjo trditi, da so nedoslednosti posledica nekoliko nejasne podobe, ki jo je morda imel Kondilakis o kretskem narečju v zgodnejšem obdobju ustvarjanja. Kot primer navajamo nihanje v rabi nenaglašene svojilnega in osebnega zaimka 3. os. mn. τώνε [tone] ali ντώνε [done] na zahodnem delu Krete in [tos] ali ντως [dos] in τώσε [tose] na vzhodnem.⁴⁰ V kratki zgodbi »Kako je vas postala grška«, ki se odvija v Modiu pri Kidonii, se pojavlja zaimek τωνε (»Μην τωνε μπαίνεις ἔς τα ρουθούνια«; KU 1.145), v kratki zgodbi »Ko sem bil učitelj«, katere dogajanje je postavljeno na isto prizorišče, pa τωσε (»να τωσε δείχνουνε«; KU 1.32).

ZAKLJUČEK

Za zaključek naj podamo splošnejšo podobo o rabi narečnih značilnosti v obravnavanih Kondilakisovih delih. Najprej velja izpostaviti, da v zgodbi *Patuhas* in v delu zbirke *Ko sem bil učitelj* opazimo določeno mero ohlapnosti tako pri koherentnosti rabe narečnih pojavov kot pri njihovi natančni umestitvi v pripadajočo geografsko enoto. V drugem delu zbirke *Ko sem bil učitelj* in v zbirki *Prva ljubezen* pa je po drugi strani povezava med narečnimi značilnostmi in geografskimi enotami tesna in doslednost precej večja. Kot že omenjeno, si je avtor v času večletnega študija kretskega narečja morda šele postopoma o njem ustvaril povsem pravilno podobo, kar bi lahko vodilo v omenjene razlike med obravnavanimi besedili. Če nadalje med seboj primerjamo narečne pojave, ki se pojavljajo v pripovednih delih različnih zgodb, opazimo, da besedilo zgodbe *Patuhas* predstavlja končno stopnjo razvoja grške proze, preden se je v pripovedne dele razširila dimotiki.⁴¹ Nasprotno pa v pripovednih delih zbirke *Prva ljubezen* avtor ne vstavlja daljših

³⁹ Kontosopoulos, *Η Κρητική διάλεκτος*, 40.

⁴⁰ Kontosopoulos, *Η Κρητική διάλεκτος*, 40. Prim. Kontosopoulos, *Γλωσσικός Άτλας*, 147, kjer je očitna razlika med [ta spiθca done] kot značilnostjo zahodnih pokrajin in [ta spiθca dos] kot »vzhodno« značilnostjo.

⁴¹ Glej tudi Vitti, *Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας*, 76–80.

v narečju napisanih pasusov. Narečje se v teh delih besedila pojavi le v nekaj posameznih besedah in frazah. Kondilakis je tudi v uvodu svojega dela zavrnil katarevuso in podprl »novi jezik«. Kljub temu in kljub prevladi dimotiki pa je posebej zanimivo in nekoliko presenetljivo to, da se tudi v pripovednih delih ohranijo omenjene narečne značilnosti.

Prevod Matic Mahnič

BIBLIOGRAFIJA

- Detorakis, Theoharis. *Ιστορία της Κρήτης*. Atene: s.n., 1986.
- Filippaki-Warburton, Irini. »Ο Ψυχάρης ως γλωσσολόγος«. *Μαντατοφόρος* 28 (1988): 34–39.
- Gotovos, Athanasios. »Το λαϊκό σχολείο της Κρήτης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στο έργο του Κονδυλάκη«, V: *Πεπραγμένα του Α Διεθνούς Συνεδρίου «Ο Ιωάννης Κονδυλάκης και το έργο του (1862–1920)»*, ur. Kostas Mutzuris, 237–252. Hania: Δημοτική Πολιτιστική Επιχείρηση Χανίων, 1996.
- Haralambakis, Hristoforos. »Διαλεκτολογία και λογοτεχνία. Ιδιωματικά στοιχεία σε Θράκες λογοτέχνες«. *Θρακικά χρονικά* 35 (1979): 98–106.
- . *Κρητολογικά μελετήματα. Γλώσσα, λογοτεχνία, πολιτισμός*. Iraklio: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001.
- Haris, Petros. *Έλληνες Πεζογράφοι*. Atene: Hestia, 1979.
- Karsomenos, Eratosthenis G. »Αφηγηματικές τεχνικές και πολιτισμικοί κώδικες στην πεζογραφία του Κονδυλάκη«. V: *Πεπραγμένα του Α Διεθνούς Συνεδρίου «Ο Ιωάννης Κονδυλάκης και το έργο του (1862–1920)»*, ur. Kostas Mutzuris, 181–191. Hania: Δημοτική Πολιτιστική Επιχείρηση Χανίων, 1996.
- Karvelis, Takis. *Η γενιά του 1880*. Atene: Σαββάλας, 2003.
- Kondilakis, Joannis. *Ο Πατούχας*. Uredila Sofia Mavroidi. Atene: Παπαδάκης, 1955.
- . *Η πρώτη αγάπη*. Atene: Γαλαξίας, 1971.
- . *Ο Πατούχας*. Atene: Γαλαξίας, 1971.
- . *Ανέκδοτα Λαογραφικά Κρήτης*. Uredil Theocharis Detorakis. Iraklio: Σύλλογος Πολιτιστικής αναπτύξεως Ηρακλείου, 1987.
- . *Όταν ήμουν δάσκαλος*. Atene: Νεφέλη, 1988.
- . *Πρώτη Αγάπη*. Atene: Νεφέλη, 1988.
- . *Όταν ήμουν δάσκαλος και άλλα διηγήματα, (πρόλογος – λεξιλόγιον – ορθογράφησις Νικόλαος Τωμαδάκης)*. Atene: Γρηγόρη, s.a.
- . *Άπαντα. Τόμοι Α'–Γ'*. Atene: Αηδών, 1962.
- Kontosopoulos, Nikolaos. *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*. Iraklio: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2006.
- . *Η Κρητική διάλεκτος. Ιστορία – εξέλιξη και η νεώτερη μορφή της στο γραπτό και προφορικό λόγο*. Atene: Βιβλιοεπιλογή, 2015.
- Mullas, Pan. »Εισαγωγή«. V: Kostas Stergiopoulos, ur., *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*. Atene: Εκδόσεις Σοκόλη, 1997.
- Palamas, Kostas. *Άπαντα*. Atene: Γκοβόστης, 1990.
- Papakostas, Joannis. *Το περιοδικό «Εστία» και το διήγημα*. Atene: Εκπαιδευτήρια Κωστήα-Γείτονα, 1982.

- Papatzikou Cochran, Effie. »An instance of triglossia? Codeswitching as evidence for the present state of Greece's 'language question'«. *International Journal of the Sociology of Language* 126, št. 1 (1997): 33–62.
- Pikros, Giorgos, ur. *Απαντα Κονδυλάκη*. Atene: Εκδόσεις Π. Οικονόμου, s.a.
- Politis, Thanasis. »Η συγγραφική πορεία του Ι. Κονδυλάκη. Ανίχνευση της θεματικής και αφηγηματικής του εξέλιξης«. *Πεπραγμένα του Α Διεθνούς Συνεδρίου "Ιωάννης Κονδυλάκης και το έργο"* (1862–1920), ur. Kostas Mutzuris, 67–68. Hania: Σύνδεσμος Φιλολόγων Νομού Χανίων, 1996.
- Politu-Marmarinu, Eleni. »Το περιοδικό *Εστία* (1876–1896) και το διήγημα (Μια αντίθεση και μια θέση)«. *Παρουσία* 3 (1985): 123–152.
- Saitakis, Jannis. *Το χιούμορ και η τραγικότητα στην Ιωάννη Κονδυλάκη*. Atene: Βιβλιοεκδοτική, 1998.
- Skopeteas, Stavros, ur. *Ο Κονδυλάκης και το χρονογράφημα*. Atene: Ζχαρόπουλος-Δαίδαλος, 1990.
- Stergiorpulos, Kostas. *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*. Atene: Εκδόσεις Σοκόλη, 1997.
- Thrilos, Alkis. *Μορφές της Ελληνικής Πεζογραφίας και μερικές άλλες μορφές*. Atene: Difros, 1962
- Tomadakis, Vasilios. »Ανέκδοτη αλληλογραφία Ι. Δ. Κονδυλάκη«. *Νέα Εστία* 190 (1934): 1027–1098.
- . *Φιλολογικά*. Atene: Εστία, 1935.
- . *Νεοελληνικά. Δοκίμια και μελέται*. Atene: Μηνάς Μυρτίδης, 1953.
- . *Απανθίσματα. Γραμματολογικά και βιογραφικά της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*. Atene: ΦΕΞΗΣ, 1962.
- . »Ο Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης«. *Παρνασσός* 38 (2001): 413–426.
- . *Ιωάννου Δ. Κονδυλάκη Άγνωστα Απομνημονεύματα (1905)*. Atene: Καρδαμίτσα, 2002.
- . »Ιωάννης Δ. Κονδυλάκης. Ο άνθρωπος και ο λογοτέχνης.« *Παρνασσός* 45 (2003): 527–538.
- Trudgill, Peter. »Modern Greek dialects. A preliminary classification.« *Journal of Greek Linguistics* 4 (2003): 45–64.
- Vitti, Mario. *Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας*. Atene: Κέδρος, 1980.